

De vreemde bedreiging van de verzorgingsstaat

Koen Abts & Thierry Kochuyt

1. De verzorgingsstaat: een solidariteitskring die overheid en burgers verbindt

De markt genereert welvaart: voor de één meer dan voor de andere en voor hen die niet aan de slag kunnen, rest er armoede. Om die mankementen te verhelpen, bouwt de verzorgingsstaat een sociale zekerheid uit die het bestaansinkomen waarborgt van zieken, invaliden, ouderen en werklozen. Tezelfdertijd investeert zij in collectieve goederen en diensten om de basisbehoeften van de gehele bevolking te lenigen. De ontoereikende markteconomie wordt politiek gecorrigeerd en de verzorgingsstaat zorgt voor een significante decommodificatie van het welzijn (Esping-Andersen, 1990). In dit collectief arrangement raakt de rijkdom van de één verknoopt met de noden van de ander en wordt deze interpersoonlijke solidariteit institutioneel verzegeld door de staat die elke burger gelijke rechten en plichten toekent. De overheid zorgt voor de onderdanen terwijl zij die werken, bijdragen tot de sociale zekerheid. Wie in het land woont, betaalt belastingen. Deze solidaire verknoping kent minstens twee dimensies. Binnen de sociale zekerheid dekt men zich middels bijdragen in tegen het inkomensverlies wanneer men aansluiting verliest op de markt. Aldus ontstaat er een horizontale solidariteit waarbij werkenden bijdragen aan werkloosheidsuitkeringen, gezonde werkkrachten zorgen voor zieken en invaliden, terwijl de actieve bevolking een pensioen gunt aan de ouderen. Gezien elk van ons aan deze risico's blootgesteld is, dekken we elkaar in. Dit drukt aanzienlijk de miserie die de markt voortbrengt, maar daarmee zijn nog niet alle noden van de baan. Volgens het verzekeringsprincipe kan men maar uitkeringen genieten voor zover er gewerkt is en bijdragen betaald zijn. Om die reden heeft de verzorgingsstaat vanaf de jaren zestig een verticale solidariteit ingesteld die iedereen een minimuminkomen garandeert als leefloon. Dit is het laatste vangnet wanneer de uitkeringen van de sociale zekerheid tekort schieten. Het centrale criterium is hier niet langer de bijdrage, wel de behoefte die gelenigd wordt met algemene belastingsgelden die

iedereen inbrengt. Deze verticale solidariteit stuurt ook het verzekeringsprincipe van de sociale zekerheid bij door de band tussen bijdrage, risico en uitkering te rekken: lage risicogroepen dragen bij aan de verzekering van hoge risicogroepen en veelverdieners ondersteunen de lage inkomens. Aldus ontstaat er een solidariteit die expliciet de inkomensongelijkheid tracht af te vlakken. Gelijke sociale rechten impliceren ongelijke bijdragen, belastingsgelden en uitkeringen, waarbij het de kleurenblinde administratie toekomt op bureaucratische wijze universele regels toe te passen met het oog op een rechtvaardige herverdeling der middelen. Tegenover de competitie en de exclusie van de markt, komt alzo de samenhangigheid en de inclusie van de verzorgingsstaat te staan.

De uitbouw van deze zorgarrangementen was instrumenteel in het proces van natievorming. Op zoek naar draagvlak heeft de staat loyale burgers nodig die zich schikken naar de beschikkingen van de overheid die in ruil over haar onderdanen hoedt en ze voorziet van legale, politieke en sociale zekerheden. Dus, veiligheid en rechten tegenover loyaliteit (vgl. Marschall 1964; de Swaan 1988; Bomme, 2000; Wimmer 2002; Mau 2003): zo bindt de overheid als beschermheer burgers aan zich en ontstaat er een wederzijds engagement waarin staat en burger gebonden worden door een sociaal contract. De politicoloog Ferrera (2005) noemt dit de 'bounded structuring' van de verzorgingsstaat. Enerzijds worden de ongelijkheden van de markt bijgesteld en de tegenstellingen tussen sociale klassen gepacificeerd. Het zorgt voor een interne *structuring* die alle burgers insluit binnen één en dezelfde solidariteitskring. Anderzijds kan deze solidariteit moeilijk iedereen indekken. De zorg beperkt zich daarom tot de burgers van de natie. Er is nood aan externe *bounding* die een grens stelt. Binnen dit project van sociale sluiting verschijnt het volk als een exclusieve belangengemeenschap met een gezamenlijk verworven collectieve welvaart die door de staat bewaakt en gegarandeerd moet worden via de sociale rechten van haar burgers. Historisch was nationaliteit inderdaad het criterium om toe te treden tot de institutionele solidariteitskring, maar het belette niet dat vanaf de jaren zeventig ook criteria van werkzaamheid en legaal verblijf gaan meetellen (Sayad 1991; Soysal 1994). Naast de eigen burgers ontstaat er mettertijd een groep van 'denizens' die legaal in het land verblijven, vaak werken en deels sociale rechten opbouwen. Naarmate de vreemde vanaf de jaren zeventig gradueel toetreedt tot de verzorgingsstaat kent de horizontale en verticale solidariteitskring een derde uitbreiding die de rekbaarheid van de zorg en de grenzen van de nationale welvaartsstaat op de proef stelt. Dit zet de paradox van solidariteit en uitsluiting terug op de agenda (vgl. Bommers & Geddes 2000; Ferrera 2005).

De successen van extreem rechts in West-Europa tonen dat heel wat mensen het moeilijk hebben met de intrede van de vreemdeling, zo ook binnen de verzorgingsstaat. Men roept op tot een welvaartschauvinisme dat de solidariteit voorbehoudt aan de autochtone bevolking (vgl. van der Waal *et al.* 2010; Koning 2011; Mewes & Mau 2012). Kwantitatief onderzoek laat de uitkomst zien van een politieke polarisatie maar geeft weinig inzicht in de redenen en argumenten die deze protectionistische reactie schragen (Derks 2005; De Koster, Achter-

berg & Van Der Waal 2013). Met kwalitatieve data reconstrueren we daarom in deze bijdrage het denken over solidariteit en welvaartsstaat bij Vlaams Belang (VB)kiezers. Zo blijkt dat heel wat ingezetene burgers er moeite mee hebben dat vreemden toe treden tot de solidariteitskring wanneer het niet duidelijk is wat hun bijdrage is (van Oorschot 2006). In de mate de verzorgingsstaat niet meer extern begrensd is, staat ook de interne structurering op de helling en dreigt er een corrosie van de solidariteit. Immigratie stelt daarenboven de condities van het sociale contract tussen staat en burgers ter discussie. In de publieke opinie valt er heel wat welvaartschauvinisme terug te vinden doch het is te eenzijdig om alle verzet onder deze noemer te plaatsen. Er zijn meerdere argumentaties en beweegredenen die zichtbaar worden wanneer men aandacht heeft voor een meer morele terminologie. De steun aan of het verzet tegen de verzorgingsstaat in tijden van migratie gaat immers om meer dan rationele keuzes of welbegrepen eigenbelang. Materieel profijt is bij solidariteit inderdaad een motief, maar bij heel wat ongeruste burgers spelen er overwegingen die moreel en ideologisch gekleurd zijn en de (on)rechtvaardigheid van de sociale zekerheid en haar herverdeling bevragen. Mau (2003) heeft het over een 'morele economie' waarin actoren zich verbonden weten door wederkerige relaties van geven en nemen. In die zin is de verzorgingsstaat niet enkel een belangengemeenschap, maar ook een samenlevingsverband dat op een betekenisvolle wijze probeert om te gaan met welvaart en armoede. De vraag is daarbij welke mensen, om welke redenen, welk deel van de zorg verdienen. En hoe moeten allochtonen zich tegenover autochtonen verhouden in deze solidariteit? Van Oorschot (2000; 2006) onderscheidt vijf voorwaarden die hulp rechtvaardigen: (1) controle: diegenen die hun situatie niet in eigen hand hebben, verdienen steun; (2) behoefte: hulp moet gericht zijn op diegenen in hoogste nood; (3) identiteit: mensen die tot onze kring behoren hebben meer rechten; (4) attitude: dankbaarheid en goed gedrag verdienen steun; en (5) reciprociteit: diegenen die het meest bijdragen kunnen meer aanspraak maken op hulp. De vraag blijft echter in welke mate en op welke manier deze criteria van 'deservingness' aangegrepen worden door VB-kiezers in hun spreken over de vreemde. In Vlaanderen is hier nog nooit eerder onderzoek naar gedaan.

Na een eerste terreinverkenning waarin VB-kiezers in koor klagen over de toetreding van de vreemdeling (3), gaan we na hoe er verschillende argumentaties worden opgebouwd die zich elk op variabele wijze bedienen van de aangehaalde voorwaarden. Onze studie toont aan dat de voorwaardelijke solidariteit om meer dan louter eigenbelang gaat, net zoals welvaartschauvinisme niet de grootste gemene deler is. Vanuit verschillende posities, is er veeleer een breder welvaarts-populisme in de maak dat een verrassende brug slaat tussen links en rechts (4). De kritiek op vreemdeling en verzorgingsstaat brengt een aantal percepties aan het licht (5) die evenwel constitutief zijn voor de herinrichting van de maatschappelijke ruimte waarbij het autochtone volk zich afzet van allochtonen én overheid (6).

2. Kwalitatief onderzoek bij VB-kiezers

In deze studie gaan we na hoe VB-kiezers in Antwerpen – het bolwerk van de partij – denken over solidariteit en de welvaartsstaat. Via een random walk werden respondenten systematisch geselecteerd en gevraagd om een diepte-interview. Opgelegde quota op het vlak van geslacht, leeftijd en stemgedrag bepaalden de samenstelling van de steekproef. In totaal werden 37 interviews bij VB-kiezers thuis afgenomen. Alle diepte-interviews vonden plaats in de periode november-december 2004 in drie Antwerpse stadsbuurten en twee residentiële randgemeenten. Aan de ene kant spraken we VB-kiezers in oude stadswijken gekenmerkt door een hoge concentratie aan bestaansonzekere huishoudens: het kansarme en multi-etnische Seefhoek-Borgerhout; de traditionele arbeidersbuurt Moretus-Hoboken; en de middenklasse wijk Deurne-Oost. Aan de andere kant gaat het om VB-kiezers in de rijkere buurten van Brasschaat en Schoten: Maria-burg en Lage Kaart, beide gelegen in de verstedelijkte gordel van Antwerpen en gekenmerkt door een lage concentratie vreemdelingen. Hoge sociaaleconomische posities huizen er in ruime villa's te midden van het groen. Met deze ruimtelijke spreiding spoort dus een sociale stratificatie. Deze steekproef is te klein om een representatief beeld te geven van het hele Antwerpse VB-electoraat, maar de demografische, geografische en sociaaleconomische mix vat wel de stedelijke diversiteit, wat het mogelijk maakt na te gaan hoe en waarom diverse stemmen vanuit verschillende sociale posities en om heel uiteenlopende redenen bij het VB belanden. In deze studie beogen we geen externe maar wel interne validiteit waarbij uiteenlopende kiezers zelf hun overwegingen verwoordden. Diepgaande gesprekken maken het inderdaad mogelijk processen te reconstrueren en te zien hoe de toetrede van de vreemde tot de verzorgingsstaat een constitutieve aanzet geeft om voor extreem rechts te kiezen.

De kiezers leggen het ons als het ware zelf uit. Middels een inductieve analyse zoekt dit artikel aanknopingspunten bij begrippen binnen de welvaartsstaatliteratuur. Daarbij presenteren we citaten die illustratief zijn voor diepere en meer algemene interpretatieve repertoires en argumentatiekaders. Goffman (1974) noemt het *frames* die het denken van de betrokkenen structureren en hun politieke gedrag beïnvloeden. Daarbij kunnen respondenten soms naadloos wisselen van het ene naar het andere frame. Het gaat er ons niet om hen vast te pinnen, wel willen we de onderliggende sociale logica bloot leggen die een samenloop van volatiele stemmen verklaart.

3. De vreemde welvaartsdreiging: zij krijgen en profiteren, wij geven en ontberen

De intrede van de vreemdeling tot de verzorgingsstaat stoot op heel wat weerstand. Onze respondenten menen dat migranten te weinig bijdragen tot de zorg;

hun inbreng is te gering om te kunnen toetreden tot de inclusieve solidariteitskring.

“Je kunt toch niet verlangen van die mensen die uit heel andere omstandigheden komen, uit Kongo of zo. Die weten niet wat welvaart is, maar die weten er wel van te profiteren hé. Maar die hebben nooit gewerkt gelijk ons voorouders. Ons grootouders hebben gewerkt. Die waren toch ook (...) arme mensen, maar die moesten hard werken allemaal. (...) En dat nu dan allemaal zomaar verbrassen met... Je kunt sociaal aangelegd zijn en ik ook, maar je moet dat toch een beetje in de perken kunnen houden. Want als ge dat te ver laat komen, dan denk ik dat dat helemaal misloopt.” (Gepensioneerde zeeman, 72 jaar, Brasschaat)

“Nu zijn alle kassen leeg. Maar wij hebben (er) wel altijd, heel ons leven allemaal voor betaald hé. En zij niet, want ze werken niet, ze hebben hun geld nooit afgedragen... maar ze lopen hier wel met de grote dingen weg.” (Gepensioneerde huisvrouw, 64 jaar, Deurne)

Bij elke solidaire regeling gaat het om geven en nemen. Individuen spijzen met bijdrages en belastingen een collectieve kas waarop iedereen aanspraak kan maken in moeilijke tijden. De centrale diagnose van VB-kiezers is echter dat zij de last dragen, terwijl anderen zich laven aan de lust. Allereerst menen de ingezetenen een patent te hebben op het zorgregime waaraan ouders en grootouders hebben bijgedragen, terwijl het de vreemdelingen aan historische bijdrage ontbeert om aanspraak te maken op de vruchten van de langzaam opgebouwde collectieve welvaart. Daarnaast ergert de disproportionele afname. Een gebrekkige integratie op de arbeidsmarkt maakt dat vreemdelingen vaak aan de vragende kant staan, terwijl ze te weinig inbrengen via bijdragen en belastingen (vgl. Rothstein 1998, 142). Hier groeit het doembeeld van de vreemde vrijbuiters die misbruik maakt van de collectieve zorg: hij neemt zonder terug te geven aan de gemeenschap. Dit gaat tot slot ten koste van anderen: ingezetenen die wel bijgedragen hebben maar daarom nog niet altijd geholpen worden. Op deze wijze brengt de vreemde de collectieve welvaartspositie van het eigen volk in het gedrang.

“We hebben een heel goed systeem en ik vind uw eigen mensen moeten daar eerst van kunnen genieten. En dan desnoods andere mensen die bereid zijn zich aan onze normen en regels en wetten aan te passen. En niet dat er hier andere groepen of mensen komen die, die proberen hier de boel te saboteren of te profiteren van al hetgeen wat onze ouders of voorouders voor gestreefd hebben.” (Lagere bediende, 43 jaar, Schoten)

“Die mensen van het OCMW zijn nu meer bezig met allemaal wat vreemd is een plaatsje te geven, of daar iets voor te regelen. Voor hun eigen mensen, daar wordt niets voor gedaan. (...) Ik geloof dat ze (vreemdelingen) naar hier komen, doodgewoon: niet voor te integreren maar voor te profiteren. Dat denk ik. Op onze sociale voorzieningen komen die af en op niks anders (...) Ze weten allemaal direct de weg naar de ziekenkas (...) Ze maken er hier een cadeaulandje van. Dat ze mensen toelaten dat iets kunnen bijdragen aan ons. Maar al wat hier binnenkomt, kan niets bijdragen.” (Gepensioneerde stadsarbeider, 66 jaar, Borgerhout)

In een zero-sum waarbij er moet gekozen worden tussen mijn en dijn, komt er verdeeldheid binnen de verzorgingsstaat en daalt de bereidheid zich financieel te binden met anderen. Dit is al eerder vastgesteld (Offe 1987, 528-535), maar hier zet de concurrentiestrijd om collectieve welvaart het eigen volk op tegen de vreemdelingen. In de vergelijking der groepen vertaalt het voordeel van de ene zich onvermijdelijk in het nadeel van de andere en er ontstaat een relatieve deprivatie die zich tekortgedaan voelt. Men ziet geen retour voor de geleverde bijdragen, terwijl de ander zomaar met de steun gaat lopen. Deze relatieve deprivatie kan meerdere vormen aannemen (zie 4) maar wordt wel keer op keer als een onrecht ervaren.

“Huisgezinnen die hier pas komen, die kunnen van alles profiteren waarvoor wij en ons ouders al jaren moeten gaan voor werken. (...) Ik ben over tien jaar ook heel hard ziek geweest. En aan elke deur waar dat ik ging voor hulp, kreeg ik die dus op mijn neus. En dan denk ik ook van: ik werk hier, ik heb afgedragen en dat ik verschuldigd was. En ik werd hier opzij geschoven.” (Poetsvrouw, 43 jaar, Hoboken)

“Om de duur is er voor ons niets meer over. Alles moet naar hun gaan. Daar gaan veel centen heen. (...) Heel die werking voor die mensen te integreren en noem maar op. Als ik jong was, hadden we niets en kregen we van niemand geen hulp – zelfs niet van het OCMW van Antwerpen. Mijn moeder heeft er nooit niet moeten iets gaan vragen, want wij kregen niks. (...) En nu gaat dat ineens allemaal, dat kan allemaal. Alles wordt hier getolereerd en dat vind ik ergens niet juist. Bij ons werd niks getolereerd vroeger.” (Gepensioneerde stadsarbeider, 66 jaar, Borgerhout)

De welvaartsdreiging, het relatieve tekort en de nijldige rivaliteit worden nog aangescherpt door de financiële tekorten waarmee het sociaal beleid kampt. Onze respondenten vrezen uiteindelijk onteigend te worden van hun rechtmatige sociale bescherming. Niet enkel de zwakke posities maken bezwaar, ook de bestaanszekere VB-kiezers voelen zich getroffen. Historisch mag de verzorgingsstaat dan een pacificatie van de klassentegenstellingen bewerkstelligd hebben, de moeizaam bereikte evenwichten binnen de nationale solidariteitskring blijven labiel. Zeker wanneer er nieuwkomers toetreden, slaat de beoogde structurering uit balans en kan de saamhorigheid binnen het zorgregime uitmonden in concurrentie. Hier stoten we op een oude spleetsteen die uiteindelijk een nieuwe breuklijn zal worden. Doordat nieuwkomers toetreden tot de nationale solidariteitskring zet immigratie niet alleen de externe afbakening (*bounding*) van de nationale welvaartsstaat onder druk maar tast zij tevens de gevestigde interne structurering (*structuring*) aan. Het (vermeende) gebrek aan afbakening bevraagt niet alleen de grenzen van inclusie en exclusie (zie 4 en 6) maar ook de interne werking van de verzorgingsstaat en de verhouding tussen burger en overheid (zie 5 en 7). Dit gaat gepaard met netelige vragen omtrent individuele verantwoordelijkheid, reciprociteit, gelijkheid en rechtvaardigheid.

4. Reactionair verzet binnen de verzorgingsstaat: welvaartschauvinisme en productivisme

In de (her)verdeling die hier aan de orde is, spelen zowel eigenbelang als morele waarden (Mau 2003) en de respondenten hanteren beide registers in hun verweer tegen de vreemde bedreiging. Naargelang de nadruk, komen we evenwel tot een ander soort van verzet. Enerzijds wil men een inkomensgarantie en bijstand voor het eigen volk. Hier primeert de interpretatie van het eigenbelang en identiteit als basis van 'deservingness'. Anderzijds vindt men dat de intrede van de vreemde een ongelijkheid doet ontstaan, waarbij men vooral met morele principes schermt en het beginsel van wederkerigheid. Dit resulteert in een dubbele bijstelling. Aan de ene kant is er het *welvaartschauvinisme* van de lage posities die de sociale bescherming van zichzelf en het eigen volk bedreigd zien en die de intrede van de vreemdeling tot de nationale solidariteitskring blokkeren. Aan de andere kant is er de *individuele prestatie-ethiek* van de hogere posities die hun financiële contributies alsook de regels van reciprociteit tussen burgers door de niet-productieve bevolking misbruikt weten en pleiten voor een herstel van het evenwicht tussen rechten en plichten. Elk frame weet een ander type van collectieve verongelijkheid te kapitaliseren en legt eigen klemtonen, maar in praktijk vermengen en versterken beide reacties zich. Middels een populistische diagnose verbinden ze zich tot een nieuwe electorale coalitie tegen de vreemdeling (zie 4.3).

4.1. Het belang van het eigen volk: identitair welvaartschauvinisme

In de zero-sumvisie op welvaart resulteert de insluiting van de vreemdeling in een achterstelling van de ingezetenen. Nogal wat lage posities zien een verlies aan sociale bescherming en voelen zich in de vergelijking met de vreemdeling gedeprimeerd. Ze hebben de indruk naast de uitkeringen te grijpen, wat een fundamentele ongelijkheid doet ontstaan. Van weeromstuit vraagt dit om een radicalisering waarbij de gedeprimeerde subjecten een belangengemeenschap construeren die assertief het eigen volk als collectief re-affirmeert en verdedigt tegen de gretigheid van de anderen. Deze VB-kiezers maken een chauvinistische claim om de welvaarts Garantie af te scherpen: men verschanst zich achter de nationale groepsgrenzen, de inzet is zonder meer protectionistisch.

"Ik vind dat ze [vreemdelingen] veel te veel bereiken eigenlijk, dat wij niet bereiken (...) Ja, als wij iets aan de hand hebben of zoiets, ja: wij zien niet zwart genoeg om iets te bereiken!" (Poetsvrouw, 43 jaar, Hoboken)

"Ik heb niets tegen vreemde mensen (...) maar we mogen er toch niet door op gefretten worden – op zijn Antwerps gezegd. Want dat gebeurt nu, we worden er doodgewoon door opgegeten. Voor ons is er op den duur niets meer over, alles moet naar hun gaan. Daar gaan veel centen heen." (Gepensioneerd stadsarbeider, 66 jaar, Borgerhout)

“Ja. Ik vind dat wij meer benadeeld worden tegenover hun. Wat ik juist zei van die sociale woningen, mijn zoon vroeg een sociale woning aan en hij kreeg er geen. (...) We worden achteruit gestoken. Daarmee is hun slogan ook: eigen volk eerst. Ik vind dat terecht.” (Arbeidster, 39 jaar, Deurne)

Vanuit een geïsoleerde relatieve deprivatie – men voelt zich achtergesteld ten aanzien van de vreemde indringer – kiest men uiteindelijk voor een partij die het opneemt voor deze verdrongen posities. Daarmee verklaren individuen zich tot leden van het volk, waarbij doorheen een fraternalistische metamorfose een natuurlijke basisgemeenschap groeit op zoek naar legitiem zelfbehoud. In deze interpretatie staan eigenbelang en identiteit voorop. Dit wordt echter niet begrepen als een individueel eigenbelang, maar wel als het collectief belang van een *ethnos* dat op eigen bodem zijn rechten wil laten gelden. Vanuit een bedreigde en geïsoleerde positie roept men *primordiale autochtonie* (Roosens 1998) in, waarmee men een exclusief en onvervreemdbaar erfrecht – van ouder op kind overgedragen – laat gelden op de collectieve welvaart van de natiestaat. Dit ‘defensief nationalisme’ (Flecker 2002) is een wapen in de strijd om de collectieve middelen van de verzorgingsstaat. De referentie aan het volk en de natie wordt gebruikt om zich binnen het zorgregime te verzekeren van een welvaartsvaste positie die ‘ons mensen’ boven het gewoel van de concurrentie verheft. Bevreesd om zijn sociale rechten, pleit deze ‘politics of ethnic entitlement’ (Horowitz 2000, 185-228) immers voor een inkrimping van de solidariteitskring – ten nadele van de vreemdeling.

“Allemaal [alle migranten] terug eruit. Omdat dan terug België, België wordt. En dat ze terug ons mensen werk kunnen geven, ... en dat er meer geld in kas gaat zijn voor dingen, voor onze mensen. En niet voor altijd die onnozelen die hier binnen komen en die niks hebben.” (Werkloze vrouw, 50 jaar, Deurne)

In strikte zin verwijst het welvaartschauvinisme naar de wens om migranten uit te sluiten van elke welvaartsvoorziening (Andersen & Bjorklund 1990; Derks 2006; Banting 2010). Het propageert “a system of protection for those who belong to the ethnically defined community and who have contributed to it” (Kitschelt 1997, 22). In afgezwakte vorm impliceert het een voorkeur voor ‘ons mensen’ in alles wat hun welzijn aanbelangt (van der Waal, Achterberg, Houtman, de Koster & Manevska 2010; Mewes & Mau 2012; Reeskens & van Oorschoot 2012; de Koster, Achterberg & van der Waal 2013).

“Ik denk niet dat ze [vreemdelingen] worden benadeeld of te weinig geld krijgen. (...) Maar ik ben toch wel van het principe dat onze eigen bevolking eerst moet geholpen worden, dat die eigenlijk eerst werk moet krijgen.” (Scholier, 18 jaar, Borgerhout)

“De idee dat migranten vooral dan ons werk afpakken, daarom vind ik... ik bedoel: het is nog altijd onze eigen staat. Dus, we mogen nog altijd onze eigen volk ietsje meer bevoordeelen. Zij zijn slechts... ze komen van ergens anders.” (Werkzoekende man, 24 jaar, Hoboken)

De etnische sluiting is niet altijd categoriek maar ze vraagt een privilegering van de ingezetenen. Het is niet zozeer het eigen volk alleen, maar wel het eigen volk eerst. Hiermee willen welvaartschauvinisten niet gediscredeerd worden als baatzuchtige egoïsten: ze zien zichzelf niet als asociaal maar omdat de solidariteit bedreigd wordt door zoveel vreemden, willen ze haar juist verdedigen. Er zijn duidelijk morele waarden en principes in het spel. Juist omdat de verzorgingsstaat in tijden van versobering al tekort schiet in de zorg voor de eigen burgers, betwijfelt men de haalbaarheid van de universele solidariteit en poogt men de verworven rechten te verdedigen door te solidariseren met de 'eigen armen'. In tijden van schaarste noopt zelfbehoud tot een etnische hiërarchisering van de solidariteit en grijpen welvaartschauvinisten terug naar de 'bounded structuring' van de nationale verzorgingsstaat die als een 'alma mater' moet hoeden over haar kinderen. Met enige dramatiek hanteren sommige respondenten de beeldspraak van een gezin.

"Een goede moeder zorgt eerst voor haar eigen kinderen. En hier worden de eigen kinderen achteruit gestoken." (Gepensioneerd zaakvoerder, 77 jaar, Deurne)

"De vluchtelingen die er zijn, diegenen die er zijn, moeten ook... Geen onderscheid. Die zijn voor mij even belangrijk. Elk volk is gelijk. Maar als er voorrang gaat naar degenen die binnenkomen... en dat gebeurt! Ik weet ook niet wat er met hen moet gebeuren hé, maar dat kan niet. Als je kinderen hebt, en er hebben er twee honger... voor uw eigen kind kiezen hé. Dat is het." (Oud-zelfstandige vrouw, 61 jaar, Brasschaat)

Voorliggend welvaartschauvinisme vindt men eerder onder bestaansonzekere en laaggeschoolde respondenten. Hun preciaire situatie windt er geen doekjes om: zij weten hun verworven rechten bedreigd en vinden onvoldoende baat bij de verzorgingsstaat want alles waar zij aanspraak op maken, wordt ingepikt door de vreemde. In deze afgunstige beeldvorming staan de uitkeringen en voordelen centraal, want die lopen de preciaire posities mis: vreemden profiteren en wij ontberen.

4.2. De gelijkheid van het eigenbelang: een productivistisch rechtvaardigheidsdiscours

Ook welvaartsvaste en hoger opgeleide posities willen hun welvaart afschermen maar hierbij voeren ze andere principes aan wanneer ze over (her)verdeling spreken. Hun meer beredeneerde rechtvaardigheidsdiscours refereert uitdrukkelijk aan reciprociteit en gelijkheid. Een democratie behandelt alle burgers gelijk wat betekent dat iedereen bijdraagt en ontvangt en dat elkeen zich schikt naar de plichten om zo zijn rechten te laten gelden. Waar het welvaartschauvinisme identiteit benadrukt en aanstoot neemt aan de uitkeringen waar de lagere posities naast grijpen, worden hier vooral prestatie en productiviteit beklemtoond

en staan de contributies en belastingen van welgestelde posities centraal. Juist omdat bijdragen zo belangrijk zijn en de vreemdelingen meer uit de collectieve kas halen, worden de regels der reciprociteit geschonden: wij geven en zij nemen.

“Ze [vreemdelingen] hebben alleen maar rechten, geen plichten meer (...) Die mensen doen geen diensten meer, geen plichten meer. Alleen nog rechten. Dat deugt niet. (...) Als zo’n man, zo’n vader: stempelt en moeder gaat in het zwart kuisen. Ze hebben acht kinderen: die betalen geen belasting, die betalen niks. Die krijgen alleen maar. (...) Wat levert dat voor ons op, moet dat dezelfde voordelen hebben? (...) Daar moet een evenredigheid zijn, vind ik (...). Het is altijd maar eenrichtingsverkeer.” (Gepensioneerde man, 68 jaar, Borgerhout)

“Ik zit ergens met een heel zwaar rechtvaardigheidsgevoel en ik vind bon: die alloctonen hebben evenveel kansen als wij. En als die mensen zich daarnaar gedragen en gaan werken – zoals iedereen – en belastingen betalen – zoals iedereen –, heb ik daar absoluut geen probleem mee. Maar (...) ik heb vaak de indruk dat hier, het is hier precies de honingpot. Kom allemaal maar af en ze blijven kleven en eigenlijk vaak parasiteren. Pas op hé, er zijn autoctonen van hetzelfde hé. Maar ja, bon, die zitten hier wel in hun eigen land hé. Dat is wel ergens iets anders.” (Huismoeder, 46 jaar, Brasschaat)

“Maar die zwakken beschermen wilt niet zeggen dat je aan die zwakken alleen maar rechten toekent en geen plichten niet meer. (...) Maar de politieke wereld is weer bezig van twee klassen mensen te maken. Een klasse mensen met alleen maar rechten; en een klasse mensen met alleen maar plichten. Die drie dagen of vier dagen per week moeten gaan werken om hun belastingen te betalen, maar voor de rest geen rechten hebben. Vindt u dat goed? Ik heb 70% belastingen moeten betalen, ik kan dus aanspraak maken op mijn rechten, maar welke rechten heb (ik)?” (Gepensioneerde kaderlid, 61 jaar, Brasschaat)

“Nee, ze moeten de Vlamingen ook niet voortrekken. Allemaal gelijk voor de wet (...) Ze [vreemdelingen] kunnen ook naar school gaan, ze kunnen ook gaan werken. Wat zouden ze nog meer willen? Als ze nog meer gaan geven, dan gaan ze nog meer profiteren hé.” (Vrachtwagenchauffeur, 46 jaar, Hoboken)

De vreemden schikken zich niet naar de dictaten van het zorgregime: ze werken niet, ze doen geen moeite, ze betalen nauwelijks bijdragen en belastingen maar ze weten wel de rechten naar hun hand te zetten. Hier stelt zich een attitudeprobleem en het verzuim aan burgerplichten staat ook haaks op het reciprociteitsbeginsel waarbij men in ruil voor steun verwacht dat begunstigen (in)direct iets teruggeven aan de maatschappij (vgl. Van Oorschot 2000; Mau 2003; Albrekt Larsen 2006). Zo niet ontstaat er een ongelijkheid waarbij de ingezetenen burgers aan het kortste einde trekken want zij betalen de rekening van een verzorgingsstaat die haar solidariteit soldeert aan anderen. De proportionaliteit is zoek. In deze visie dreigt de eenzijdige solidariteit uit te monden in belastingdruk bij de enen en uitkeringstoerisme bij de anderen. Oplossing van dit zeer is – niet zoals

het welvaartschauvinisme suggereert – eigen volk eerst, maar een herstel van het evenwicht tussen geven en nemen, geen lusten zonder lasten. De actuele welvaartsstaat leidt in deze logica tot te veel uitkeringsafhankelijkheid, passiviteit en misbruik. Zij ontmoedigt de afhankelijke allochtonen om individuele verantwoordelijkheid op te nemen en zelf – met wat gezonde arbeidsethiek – in hun levensonderhoud te voorzien.

4.3. De belangen en waarden van een groeiend collectief

Het rechtvaardigheidsdiscours en het welvaartschauvinisme verschillen van diagnose, maar beide zien in de vreemde wel een gemeenschappelijke welvaartsdreiging. Dat is cruciaal, want veel van de dreigingen die vreemden met zich meebrengen, zijn partieel en hangen samen met de particuliere posities van de betrokkenen. Hoge concentraties migranten en criminaliteit laten zich vooral voelen in de binnenstad, minder in de rand. De verdringing op de arbeidsmarkt is vooral een zorg voor laaggeschoolden, niet voor de hogere strata. In al die gevallen staat enkel het particuliere belang van enkelvoudige posities op het spel, maar er is nog geen eensgezindheid over een collectieve dreiging. Met de toetreding van de vreemde tot de verzorgingsstaat zien we evenwel een groepsvorming ontstaan tussen de verschillende types van VB-kiezers. De welvaartsdreiging stelt zich immers voor iedereen: laag en hooggeschoold, met of zonder job, woonachtig in het centrum of de rand. Het gaat niet meer om particulier eigenbelang maar om iets dat alle inzittenden delen – welk ook hun diverse posities. Daarenboven menen alle betrokkenen dat het niet alleen een kwestie van groepsbelang is maar ook om solidariteit gaat. Zowel welvaartschauvinisme en rechtvaardigheidsdiscours verwijzen naar autochtone armen die te weinig hulp krijgen.

“Waarom krijgen die mensen, die hier met vliegtuigen binnen komen, waarom krijgen die centen om iets, al iets te hebben? Sorry, ik vind dat dat niet kan. Dat ze onze mensen helpen, er zijn er veel die armoede lijden: die worden niet geholpen, die worden aan de kant gezet. Maar ik kom op voor de arme mensen die daar dan wel mee te maken hebben.” (Gepensioneerde huisvrouw, 64 jaar, Deurne)

“Het gaat hier niet om te discrimineren, het gaat erom om iedereen gelijk te behandelen, maar ook de Belgen. Hier in België leven nog genoeg arm mensen, die ook geholpen moeten worden en die niet geholpen worden.” (Beroepsmilitair, 44 jaar, Hoboken)

De reactionaire strijd om welvaart begrijpt deze armoede niet langer als een economisch noodlot. Het is niet de onzichtbare hand van de markt en haar mankementen, maar wel het manifest falen van de verzorgingsstaat en de overheid die haar beloftes verzuimt. De welvaartschauvinisten krijgen niet wat hen toekomt, terwijl de productivisten verwijzen naar een usurperende staat die te veel belas-

tingen heft. Deze discussie over sociale rechtvaardigheid grijpt echter niet plaats onder een 'veil of ignorance' (Rawls 1999) waarbij men over verdelingsprincipes debatteert zonder zijn eigen voordeel te kennen. Integendeel, er hangt een 'veil of suspicion' die zich benadeeld weet door vreemdeling én verzorgingsstaat. Het reactionaire verzet tegen de verbreding van de solidariteitskring mag dan algemeen zijn, een bedachtzame lezing leert dat het om een markant kartel gaat. Het eenzijdig egalitarisme van het rechtvaardigheidsdiscours maakt bezwaar tegen de verplichte bijdragen en belastingen terwijl men daarvoor weinig terug krijgt. De burger betaalt zich blauw en zou graag minder overheidsinmenging zien binnen de vrije markt. Zulks kost de welstellende posities en ontnemt de begunstigen de *incentives* om alsnog aan de slag te gaan: dit is een liberaal standpunt van rechts. Iets helemaal anders horen we aan de kant van het welvaartschauvinisme waar men uit is op meer steun maar deze misloopt door de inhalijs vreemdeling. Door hem vreest men sociale bescherming te verliezen en in het rood te belanden, terwijl de hoop op meer overheidsinterventie gecompromitteerd raakt door saneringen: hier vindt men traditioneel linkse standpunten. Bijzonder is dat de ideologische tegenpolen van rechts en links samenkomen binnen één en hetzelfde kiespubliek en als het ware tandem rijden: 'les extrêmes se touchent'. Deze spreidstand is maar mogelijk door de vreemdeling als zondebok op te voeren. De vreemde welvaartsdreiging is daarmee één van de grote collectiviserende krachten bij de aanmaak van het VB kiespubliek omdat het om een interpersoonlijke kwestie gaat die elkeen aanbelangt – welke ook zijn woonplaats, scholingsgraad, sociale klasse of ideologische gezindte.

5. Reactionair protectionisme: zij krijgen onterecht meer, wij krijgen met opzet minder

Door scherp te zetten op de problematische intrede van de vreemdeling tot de verzorgingsstaat gaan vele respondenten voorbij aan een aantal fundamentele kenmerken van het Belgische zorgregime. Het gaat in essentie om een diepe solidariteitskring die inkomensverschillen wil afvlakken en een inclusief systeem waarbij iedereen baat heeft. Naast de belangen en waarden die onze respondenten verdedigen, zijn er evenwel ook percepties die hier op een heel andere manier tegen aankijken (vgl. Mau, 2003, 46-47 en 89-91). Vreemdelingen zouden meer krijgen dan de eigen Belgen. Dat is de steeds weerkerende klacht. Wellicht is dit ook zo, niet omdat ze als vreemdeling worden voorgetrokken maar omdat hun noden groter zijn. Zij vinden moeilijker aansluiting op de arbeidsmarkt, hebben lagere inkomens en kennen een hoger armoederisico: waar 10% van de autochtone Belgen onder de armoedegrens leeft, stijgt het tot respectievelijk 55% en 59% bij mensen van Marokkaanse of Turkse origine (Okkerse & Termote 2004; Van Robaeyts *et al.* 2006). De samenleving kent dus een etnostratificatie waarbij allochtonen vaak aankijken tegen sociaaleconomische ongelijkheden die de verzorgingsstaat juist

probeert bij te passen – ongeacht de achtergrond van de betrokkenen. De egalitaire werking van de verzorgingsstaat is kleurenblind maar onze respondenten zijn dit niet. Zij plaatsen integendeel twee nominale categorieën tegenover elkaar – vreemden en ingezetenen. Zij moeten elk evenveel krijgen, niet meer of niet minder, ongeacht de behoefte: zo niet ontstaat er een ongelijkheid.

“Ik denk, het essentiële wat hier schort is: ze willen veel te veel de zwakken beschermen. Het is goed dat je dat doet – nog eens herhalen – maar zij mogen geen onderscheid maken tussen die mensen [autochtonen] en andere mensen [allochtonen]. Ze moeten iedereen over dezelfde kam scheren.” (Gepensioneerd kaderlid, 61 jaar, Brasschaat)

Onze respondenten hebben het niet over de herverdeling die in het beleid voorop staat maar over een gelijkheid van middelen (Rae *et al.* 1981, 68-9) waarbij abstractie gemaakt wordt van de uitkomst en enkel de input van gelden telt. Bevreesd om zijn eigen welvaartspositie, kaapt hier de afgunst het gelijkheidsprincipe en geeft zij een kwantitatieve invulling die een eind stelt aan de solidariteit. De ander mag zeker niet meer krijgen en dus wordt de status-quo behouden en verwijst de bestaande etnostratificatie vreemdelingen terug naar de laagste sporten van de maatschappelijke ladder. Dit nijdig gelijkheidsbeginsel is niet emancipatoir maar repressief: zij wil geen kansen geven maar ontnemen. Zij mogen niet meer krijgen dan wij, ook al kennen ze meer onvervulde noden. Het onbegrip voor de preciaire allochtone levensomstandigheden heeft deels te maken met sociale afstand. Er is een ‘empathy gulf’ waardoor men geen weet heeft in welke omstandigheden de anderen leven, laat staan dat men zich met hen wil identificeren – daarvoor is het water te diep (Shapiro 2002; vgl. Galbraith 1992). Maar er is meer aan de hand: heel wat VB kiezers betwijfelen de noodlijdendheid van de vreemde openlijk. In de vreemdeling ziet men geen slachtoffer van een gebrekkige scholing, een discriminerende arbeidsmarkt of een massieve desindustrialisatie van de economie. Worden deze redenen aangehaald, dan wimpelt men ze af als excuses die uit zijn op eigen voordeel. De vreemdeling wordt te weinig gecontroleerd, profiteert en slaat munt uit zijn slachtofferrol.

“En dat is ook het probleem. Dat dat nu altijd wordt verwacht, dat wij ons naar hen moeten aanpassen, wij moeten ons maar meer open stellen en wij moeten maar meer verzorgingsgezind zijn en zo verder. En al die vreemdelingen worden nog bijna in de slachtofferrol geduwd van ‘ocharm, ziet eens die asielzoeker’.” (VB-mandataris, 30 jaar, Deurne)

“Maar er is gewoon geen geld om de halve wereld op te vangen. (...) En ik heb ook niets tegen niemand van om 't even welk land, maar de misbruiken die er daar gebeuren. Ja, ze kunnen het veel gemakkelijker dan wij.” (Gepensioneerd kaderlid, 61 jaar, Brasschaat)

“Als er dossiers komen in de OCMW-raad en ze zijn van buitenlanders. (...) En je kunt daar niks op inbrengen, want je hebt geen vat, je weet niet of dat het waar is. Als het een dossier is van bij één van ons, dan wordt er gevraagd: en de vader? Werkt die? En woont

dat kind nog thuis of waar woont die? (...) We zullen altijd in uw familiekring zoeken of dat daar toch geen oplossing kan gezorgd worden voor de financiële steun. En dat wordt uitgepluisd, haast tot op het bot. En dat, dat ervaar ik dus twee keer op één maand. Ik breng er niks tegenin, want je kunt niks bewijzen. Maar het is wel zo.” (Gepensioneerde verpleegster, 64 jaar, Brasschaat)

“Nu staan ze dikwijls nog aan de klaagmuur, want ze zeggen: ‘de vreemden worden gediscrimineerd op de scholen.’ Ze krijgen toch dezelfde scholing als wij? Maar als ik onderwijzers hoor spreken. Vooral de beroepsscholen: die gaan gewoon niet naar ‘t school en ze leren niet wat ze moeten leren. Ja, dan worden hun kansen veel minder op de arbeidsmarkt.” (Oud-zelfstandige, 76 jaar, Schoten)

In de productivistische logica worden vreemdelingen zelf verantwoordelijk gehouden voor hun miserie. Deze nadruk op controle, persoonlijke verdienste en verantwoordelijkheid, individualiseert de sociale problemen: de vreemdelingen zijn zelf verantwoordelijk voor hun lage scholing, ze moeten zelf binnen hun gezin orde op zaken stellen en ze moeten zelf de geboden kansen te baat nemen. Kortom, hun attitude treft schuld, ze doen hun billijke deel niet. Deze hardvochtige meritocratie komt vaak neer op slachtofferblamage die de vreemde niet als behoeftige, maar als ‘undeserving poor’ portretteert welke misbruik maakt van de verzorgingsstaat. In één beweging maakt deze individualisering van sociale risico’s de gangbare conceptie van solidariteit als compensatie voor structurele ongelijkheid ongedaan (vgl. Rosanvallon 2000).

Ten tweede miskent het welvaartsprotectionisme al te licht de inclusiviteit van de Belgische verzorgingsstaat. Anders dan de meer residuele, liberale verzorgingsstaten die zich beperken tot armenzorg gefinancierd door bestaanszekere inkomens, mikt de horizontale solidariteit van de inclusieve verzorgingsstaat op inkomensbehoud waarvan alle lagen van de samenleving genieten. Iedereen geeft en neemt. Geen wonder dat het inclusieve model een grotere steun kent in de publieke opinie (Offe 1987; Mau 2003, 81-99). In de beeldvorming van onze welvaartsprotectionisten lijkt het niettemin of de Belgische verzorgingsstaat afglijdt naar een residueel regime. Klagend over onevenredige lasten en geveinsde behoeften focust men danig op wat de vreemdeling binnen haalt, dat men al gauw vergeet dat men er zelf ook baat bij heeft. In onze steekproef zijn er heel wat gepensioneerde respondenten maar dit belet hen niet zich tekort gedaan te voelen. Ze vergeten dat ook allochtonen bijdragen leveren en dat ook zijzelf genieten van de verzorgingsstaat. Solidariteitsstromen zijn nooit eenduidig. Het eigen profijt verwaarlozen terwijl men focust op andermans voordeel, lijkt contradictoir maar dat is het niet noodzakelijk: een kwetsbare inkomenspositie maakt de betrokkenen namelijk beducht voor kapers op de kust.

“Migranten worden op veel vlakken voorgetrokken (...) Ik kan niet direct op iets komen, maar ik weet wel bijvoorbeeld: een migrant die in een kliniek ligt en die daar 3 weken

ligt en een rekening krijgt en ze niet betaalt. En: o wee, dat ge ze als Belg niet betaalt!” (Werkloze vrouw, 50 jaar, Deurne)

“Ik ken mensen die gewoon van het OCMW leven. Vreemdelingen hé. Die krijgen alles betaald (...) Stap jij maar eens binnen in het OCMW en ga jij maar eens geld vragen. Weet je wat je als antwoord krijgt? We hebben geen geld, je moet maar zien hoe je het doet. Anderen, de vreemdelingen wel hé. (...) Het is niet omdat ze hier komen wonen, dat ze meer moeten krijgen dan een ander (...) Het is niet omdat ze van de arme landen komen, dat ze zoveel moeten verdienen. Gewoon hetzelfde.” (Werkloze man, 43 jaar, Borgerhout)

In de beeldvorming van het welvaartsprotectionisme zijn er zekere vertekeningen. Dit wil niet zeggen dat de mensen blind zijn. Politieke correctheid kan niet doen alsof een derde uitbreiding van de solidariteitskring naar allochtonen toe ‘business as usual’ is. Er bestaat weinig onderzoek naar de effecten van het migratiebeleid en de voorzieningen van de verzorgingsstaat op het sociaaleconomisch wedervaren van migranten. Koopmans (2009) stelt echter vast dat een genereuze of inclusieve verzorgingsstaat in combinatie met een multicultureel integratiebeleid (*i.e.* niet gericht op assimilatie binnen de cultuur van het gastland) resulteert in hogere werkloosheidscijfers en meer ruimtelijke segregatie. Dit is het geval voor Nederland, Zweden en België. Een integratiebeleid dat mikt op assimilatie in combinatie met een residuele verzorgingsstaat, kent betere resultaten. Deze zorgwekkende uitkomst kan volgens Koopmans enkel begrepen worden als een onbedoeld gevolg van politieke en ideologische idealen die in werkelijkheid averechts uitpakken. Onze respondenten zien het evenwel anders: er is onverschilligheid en kwaad opzet in het spel.

“Maar waarom mogen die (vreemdelingen) stempelen en moeten die niet zomaar gaan werken? En waarom mogen die... ja, in verhouding, meer dan een Belg? En wat denkt u dat de oorzaak daarvan is? De regering. (...) Dat is zakkenvullerij. En OK, die worden dan uitgebuit door migranten en ze trekken hun eigen daar niets (van) aan. Zolang dat zij daar ook geen last van hebben.” (Werkloze vrouw, 50 jaar, Deurne)

“Ik heb heel m’n leven moeten werken als zelfstandige, ik heb ook alles moeten verdienen en ik vraag niks. (...) Er zijn dus wel mensen die, en bij de vreemdelingen, ja: als die zo verwend worden en zo in de watten worden gelegd. Ja, dat is logisch dat die mensen ervan profiteren. Maar dat ligt niet aan die vreemdelingen, dat ligt aan ons bestuur.” (Oud-zelfstandige, 76 jaar, Schoten)

“Want ik walg van die knuffelpolitiek, hé. Ik ben van plan om mij in de zwarte lak te laten spuiten en mijn haar in een permanent en... ik mag alles doen dat ik wil. (...) Ik vind die knuffelpolitiek van ons gemeentebestuur voor de migranten nu, hé: zielig en wraakroepend. En voor wat voor problemen zorgen die migranten dan wel? Voor alles!” (Gepensioneerd zaakvoerder, 77 jaar, Deurne)

In hun diagnose miskent de verzorgingsstaat systematisch de eigen bevolking. Zij stelt hen achter en benadeelt soms intentioneel. Een heel overheidsapparaat, bijna altijd autochtone ambtenaren, die algemeen geldende en kleurenblinde regels toepassen die door het eigen parlement zijn gestemd: dat alles op een rij zou uit zijn op de uitbuiting van een volk dat het poogt te vertegenwoordigen en verzorgen. Dat is de derde vertekening.

6. Herschikking van de zorg: een gepaste plaats voor vreemdeling, gastheer en overheid

Begrenzing van de solidariteit is nodig omdat gelimiteerde overheidsmiddelen niet door een eindeloos aantal behoeftigen kan aangesproken worden. Toch betekent dit niet dat een vreemdeling helemaal geen aanspraak kan maken op enige sociale bescherming. Het aantal categorische welvaartschauvinisten is beperkt, principieel sluit men insluiting niet uit maar er zijn wel voorwaarden aan verbonden (Reeskens & Van Oorschot 2012).

6.1. Beperking van de interpersoonlijke solidariteit

Onze VB-kiezers pleiten voor een model gebaseerd op een *obligatory reciprocity* die stevige voorwaardelijkheid verbindt met een selectieve solidariteitskring (Mau 2003, 37; vgl. Bowles & Gintis 2000). Vreemden moeten hier niet binnenwaaien en gelijk profiteren van de welvaart, maar er zijn ook andere migranten die al langer in het land verblijven en meedraaien in de economie.

“Weet je wat, als dat ene is die gewerkt heeft, als gij en ik, allez ja zoals ik, en die mens die valt ziek ja, die moet op de ziekenkas kunnen gaan. Maar als dat iemand is die hier aankomt, nooit niet gewerkt heeft, je dat weet ik niet dat die, ja dat is iets heel anders hé. Maar als ene die altijd gewerkt heeft en die wordt ontslagen, die moet ook kunnen gaan doppen natuurlijk. Maar hier 3 maanden komen werken en dan de rest van je leven op den dop, dat gaat niet hé.” (Vrachtwagenchauffeur, 46 jaar, Hoboken)

“Wanneer vreemdelingen dezelfde prestaties leveren, dat ze recht hebben op dezelfde sociale zekerheid? Ja, want als ge dezelfde prestaties levert, doet ge dezelfde bijdrage aan 't systeem. Dus dan vind ik ook dat ge dezelfde gunsten van dat systeem moet kunnen genieten. Ge kunt maar van het sociaal systeem genieten op het moment dat ge er iets aan bijgedragen hebt, vind ik wel. En we hebben gezien bij mijn schoonmoeder, die heeft maar tien jaar gewerkt, die heeft bijna de rest van haar leven van de sociaal voorzieningen. ... Dan zeg ik van: 'kijk, het is iemand van bij ons en zij verdient wel van dan door ons systeem onderhouden te worden.' Want er zijn genoeg mensen die, die bijgedragen hebben jaren aan een stuk, en nooit een frank gekregen hebben doordat

ze de pensioenleeftijd niet halen of zo. Dus dan vind ik, dan mag dat gaan naar iemand die dan hulpbehoevend is ... Die hebben dan toch hun best gedaan om bij te dragen. Maar nooit bijdragen en altijd maar profiteren van het systeem, daar ben ik op tegen. (...) Of kort samengevat: Zelfde rechten, zelfde plichten dat is eigenlijk mijn ding. Maar de zorgstaat is in de eerste plaats voor onze eigen mensen." (Lagere bediende, 43 jaar, Schoten)

Deze vreemdelingen dragen productief bij aan de nationale welvaart en kunnen dus gedeeltelijk delen in de lust. Toetreding tot de verzekeringsgemeenschap is mogelijk met uitkeringen overeenkomstig de betaalde bijdragen en geleverde prestaties. Dit impliceert evenwel geen verticale solidariteit die kijkt naar de behoeften en noden. Zulks blijft gereserveerd voor autochtonen en zo zien we een getrapte rechtenstructuur ontstaan: voor de eigen mensen moet er toch iets meer zijn dan voor de anderen – wat ook hun behoefte is. Om die reden is er ook heel wat weerstand tegen een integratiebeleid want dat bevestigt weerom de voorkeursbehandeling die vreemdelingen zouden genieten. Er gaat dan meer naar de één dan de ander en dat is onrechtvaardig. Positieve discriminatie draait negatief uit voor de ingezetenen en aldus wordt een doelgroepenbeleid afgekeurd door het nijdig gelijkheidsideaal dat de andere misgunt wat men zelf niet heeft.

"Wanneer mijn zoon leerproblemen heeft en het is geen Marokkaan: dan mag die met zijn hoofd tegen de muur lopen en die wordt niet geholpen. Wanneer mijn zoon een Marokkaan is en hij heeft leerproblemen, dan staan ze met drie sociaal assistenten klaar om hem te begeleiden." (Hogere bediende man, 41 jaar, Deurne)

"Ja, er wordt te veel voor gedaan eigenlijk, ik bedoel maar: als ons kinderen problemen hebben op school, moeten wij er zelf, zelf eigenlijk voor oplossingen zorgen. (...) Wat ik nu ook hoor – dat is dus: de werkgevers krijgen premies als ze een migrant aannemen. Dus wat gaat er gebeuren? Ze gaan meer migranten aannemen. En als wij zonder job komen te vallen – wat ook tegenwoordig heel veel gebeurt – wij gaan als tweede keuze. Als een migrant komt, of ik kom: dan gaan ze eerder die migrant nemen. Want daar krijgen ze dus een premie voor." (Poetsvrouw, 43 jaar, Hoboken)

De Andere wordt te veel in de watten gelegd door het beleid. Het repressief egalitarisme gaat daarom niet uit van gelijkheid van uitkomsten, wel een gelijkheid van kansen dat de klemtoon legt op competitie, individuele verantwoordelijkheid en flexibiliteit. De opportuniteiten zijn er, aangezien iedereen toegang heeft tot het onderwijs en de arbeidsmarkt. Vreemdelingen moeten ze alleen beter te baat nemen en meer moeite doen: zelf de taal leren, zich bijscholen en hard werken. Kortom, de vreemdelingen zijn zelf persoonlijk verantwoordelijk voor hun behoeftige situatie en verdienen daarom geen (bijzondere) sociale steun. Er grijpt een moralisering van burgerschap plaats: de vreemde krijgt niet zomaar rechten omdat hij staatsburger is of hier lang verblijft, maar moet zijn steun verdienen

door een ‘goede, loyale, verantwoordelijke en actieve burger’ te zijn – deugden die hij echter niet bezit (vergelijk Schinkel 2010).

“Nee, de overheid doet er al te veel aan. Er is al te veel een pampering nu en men tracht nu het samenlevingsprobleem op te lossen, met een subsidiepolitiek.” (VB-mandataris, 30 jaar, Deurne)

“En ik vind als ge naar een ander land ga en ge wilt die taal machtig zijn, dan moet ge maar zien dat ge dat kunt. Zo is dat er bij ons toch ook ingegeven: als wij iets willen bereiken, moeten wij daar (voor) gaan. (...) Daar ga mij niemand geld komen zo geven. Of zeggen: gaat gij maar lekker studeren. Verstaat ge? Daar wordt iets te veel in geïnvesteerd ja.” (Poetsvrouw, 43 jaar, Hoboken)

De weigering om de vreemdeling tot de solidariteitskring toe te laten heeft dus niet alleen met profijt te maken. Het volk is meer dan een belangengemeenschap, het begrijpt zichzelf ook als een morele entiteit die bepaalde waarden en normen voorstaat waaraan lang niet alle vreemdelingen beantwoorden. Onze VB-kiezers houden sterk aan de traditionele arbeidsethiek en de gangbare prestatie-ideologie waardoor het beeld ontstaat van de noeste, hardwerkende, zelfredzame en eerlijke Vlaming tegenover een nietsnut van een vreemdeling die geen moeite doet om vooruit te komen, de sociale zorg naar zijn hand zet en misbruik maakt van het gastland. Vele vreemdelingen worden afgeschilderd als profiteurs die leven op kap van de autochtone belastingbetalers. Door het productieve volk tegenover de niet-productieve Andere te plaatsen, brengt men de vreemdeling in diskrediet en kan de uitsluiting van de solidariteitskring enkel maar rechtvaardig heten, want elk gezond lichaam moet zich nu eenmaal beschermen tegen parasieten.

“Aanpassing? Dat is iemand die zich in het algemeen gedraagt. Uiterlijk maar ook manier van doen, inzet. Ik vind, ja: wij moeten allemaal werken om onze kost te verdienen, om ons gezin te onderhouden. Maar er zijn ik weet niet hoeveel van die vreemdelingen die alleen komen met dingen van: de goede kanten te willen profiteren, maar ook niet... Wij als Belg staan in de top vijf van hard werkende mensen. Dan vind ik: ja, dan moet ge er ook een verplichting in zien. En dan moet gij ook zien dat ge bij de top vijf bent voor hard te werken. Dus maar niet alleen de schone kanten van onze samenleving willen pakken of (er)van willen profiteren. Maar ook de andere kant van de medaille.” (Lagere bediende, 43 jaar, Schoten)

“Die mensen die hier zijn van een vreemd land, die mogen in hun handen kloppen van blijdschap dat ze hier in een rijk land terecht gekomen zijn. Als er geen werk is dat ze toch nog een inkomen krijgen. Maar als ze in de landen van herkomst zijn en ze werken niet, hebben ze gewoon niks. Niks kunnen ze niet eten, nog geen eten kopen, dus: ze hebben alle reden om ons dankbaar te zijn. En ik vind dat er wel zijn groepen die toch heel ondankbaar zijn en dat vind ik wel erg.” (Oud-zelfstandige, 76 jaar, Schoten)

De 'politics of entitlement' gaan dus niet alleen om een instrumentele strijd om materiële voordelen en gedeeld eigenbelang. Het draait ook om maatschappelijke rechtvaardigheid. Samengevat kennen de aangehaalde voorwaarden van 'deservingness' een variabele bijval naargelang de posities van de welvaarts-populisten. Het welvaartschauvinisme van kwetsbare groepen zet eerder in op groepsbelang en identiteit, terwijl meer welstellende groepen vooral schermen met reciprociteit en controle. Of allochtonen behoeftig zijn, weet men niet of wordt in twijfel getrokken, het vormt alvast geen grond voor een collectieve zorg. Wel vinden beide posities dat de vreemden geen goed gedrag vertonen, laat staan dankbaarheid tegenover de gastheer (zie tabel 1).

Tabel 1. Belang van 'deservingness' voorwaarden naargelang posities van welvaartspulisten.

	Welvaartschauvinisme	Productivisme
Controle	+	++
Behoeft	?	?
Identiteit	++	+/-
Attitude	+	+
Reciprociteit	+	++

Dit schema mag niet als een essentialistische tweedeling begrepen worden. De klemtoon ligt anders maar het identitaire welvaartschauvinisme en het productivistische rechtvaardigheidsdiscours gaan in elkaar over en delen meerdere argumenten. De kracht en de werving van het welvaartspopulisme zit juist in die ambivalentie waarmee men van de ene naar de andere argumentatielijn overschakelt zonder knel te rijden in ideologische tegenspraak. Beide kritieken stellen vragen naar de werking van de verzorgingsstaat: plaatst zij mensen voor hun eigen verantwoordelijkheid en controleert zij voldoende hun inzet? Tegelijkertijd ondergraven zij de fundamenteën van een universele en inclusieve zorg door te refereren naar het gebrek aan identiteit en reciprociteit. Hiermee eist het eigen volk weer zijn rechtmatige soevereiniteit op en laat het zijn rechten gelden omdat de oorspronkelijke bevolking hier nu eenmaal thuis hoort – iets wat niet kan gezegd worden van al die vreemde inwijkelingen. Zo eigent men zich de positie toe van ontvangende gastheer die aan de nieuwkomer allerhande verwachtingen, regels en standaarden oplegt. Aan de ene kant baseert deze machtsclaim zich op de reeds aangehaalde primordiale autochtonie: de gastheer is heer des huizes. De gastheer stelt de regels en grenzen op, de gasten moeten gehoorzamen (vgl. Derrida 1998). Aan de andere kant meent men dat de vreemdeling nog in het krijt staat bij de ingezetenen omwille van de opgebouwde schuld binnen de verzorgingsstaat waarvoor de gasten nu de morele rekening krijgen gepresenteerd. Wenst de nieuwkomer toe te treden tot de solidariteitskring dan kan de gastheer op zijn minst dociele inschikkelijkheid, dankbaarheid en loyaliteit verwachten. En net dit gebrek aan respect rekent men de vreemde aan: de vreemde gedraagt zich niet langer als gast, maar als een usurpator.

6.2. Een breuk van het sociale contract

Onder supervisie van de overheid bouwt de verzorgingsstaat een solidariteit uit waarin er twee verdiepingen te onderscheiden zijn: (1) de interpersoonlijke solidariteitskring; en (2) het contract tussen burger en overheid. De intrede van de vreemdeling brengt beroering op beide niveaus (vergelijk Bommes 2003). Aangezien de staat niet langer de veiligheid en bescherming biedt die burgers verwachten, vertaalt zich hier de eerdere sociaaleconomische concurrentiestrijd in politieke termen. De beleidspartijen blijven blind voor hun klachten en dus bevragen VB-kiezers hun loyauteit naar de overheid. Er groeit een politiek cynisme dat een complot ontwaart tussen beleid en vreemdelingen dat het eigen volk aan de kant wil schuiven. Hun rechten worden verbeurd verklaard, terwijl er alleen verplichtingen overblijven. Zo moet men belastingen betalen voor een beleid dat regelrecht ingaat tegen de belangen van het eigen volk en zijn productieve burgers. De respondenten spreken over schuldig verzuim en bewust politiek verraad. De vroegere beschermheren hebben hen in de steek gelaten: de vreemden worden voorgetrokken, terwijl het eigen volk achtergesteld raakt. Het beleid is niet alleen bureaucratisch, incompetent en laks. Erger nog, het staat aan de kant van de vreemde en het houdt deze een hand boven het hoofd (vgl. Kochuyt & Abts 2012). De desillusie leidt niet alleen tot een morele veroordeling van de profiterende vreemden maar ook tot een radicale kritiek op de gevestigde politiek en de welvaartsstaat die haar rol als zekerheidsverschaffer onvoldoende vervult. De welvaartsstaat verschijnt hier als een instrument van het establishment dat ten koste van het hardwerkende volk de collectieve welvaart soldeert. De ontgoochelde verongelijkte trekt niet alleen de efficiëntie en de criteria van herverdeling in twijfel, maar meer fundamenteel ook het gehele sociale contract tussen burger en staat. Hier vormt zich een populistische as die zich sterk maakt door zich af te zetten tegen de migranten onderin en het politieke establishment bovenaan en verzamelen individuele standpunten zich achter een protectionisme dat in naam van het volk in de tegenaanval gaat. Zo krijgt het VB het democratisch mandaat om een welvaartspopulisme te ontwikkelen dat de aanval in zet tegen de Belgische verzorgingsstaat en haar universele en inclusieve maatschappijvisie.

7. Epiloog

De intrede van de vreemdeling tot de verzorgingsstaat beroert de VB-kiezers. Onze studie geeft aan dat het wellicht een belangrijker stemmotief is dan tot nu toe werd aangenomen. Het zet de betrokken VB-kiezers immers aan tot denken in collectieve termen. Men voelt zich niet alleen als individu bedreigt, maar als burger en als volk – in die mate zelfs dat het de oude links-rechtstegenstellingen overstijgt. Omdat het niet langer eenvoudig is om de distinctie ingeslotene versus uitgeslotene te laten samen vallen met de distinctie natie (volk) versus Andere (vreem-

delingen) verschuift de nadruk van een formeel naar een moreel burgerschap. Aan de ene kant is er een welvaartschauvinisme dat vertrekt van de etnoculturele gemeenschap, waarbij de toekenning van sociale rechten berust op formele en klare in- en uitsluitingsgronden gebaseerd op de bloedlijn. Aan de andere kant is er een productivistisch ethos dat de zorg wil beperken tot zij die bijgedragen hebben aan de collectieve welvaart. Hoe verschillend beide posities en de belangen in het spel, toch verbinden beide protectionistische reacties zich in een welvaartschauvinisme dat stoelt op de idee dat het gewone, hardwerkende volk belazerd wordt door onproductieve profiteurs die voordelen en privileges genieten die ze eigenlijk niet verdienen omdat ze niet tot het volk behoren, omdat ze niet bijdragen tot zijn welvaart of te weinig eigen verantwoordelijkheid aan de dag leggen. De gemeenschappelijke morele klacht is dat het de etnische Andere ontbeert aan deugden: het zijn geen 'goede' of 'actieve' burgers die zich houden aan de normen van de gastheersamenleving. Analyse van de diepte-interviews toont aan dat het te eenvoudig is de houding van radicaal-rechtse kiezers ten aanzien van de welvaartsstaat te herleiden tot welvaartschauvinisme. Deze notie wordt te gemakkelijk gereduceerd tot puur denken vanuit eigenbelang en identiteit zonder oog te hebben voor de moraliteit der argumenten waarbij de noties van gelijkheid en reciprociteit gekoppeld worden aan 'actief en goed burgerschap'. Onderzoek naar extreemrechts en populistische politiek dient daarom vatbaarder te zijn voor die moraliteit en haar ambivalenties want nieuwe electorale coalities en politieke breuklijnen vragen om onverwachte culturele en economische verbindingen – hoe tegenstrijdig ook.

BIBLIOGRAFIE

- Albrekt Larsen, C. (2006), *The Institutional Logic of Welfare Attitudes: How Welfare Regimes Influence Public Support*. Hampshire: Ashgate.
- Andersen, J. & Bjørklund, T. (1990), Structural Changes and New Cleavages: The Progress Parties in Denmark and Norway. *Acta Sociologica*, 33, 212-214.
- Banting, K. (2010), Is There a Progressive's Dilemma in Canada? Immigration, Multiculturalism and the Welfare State. *Canadian Journal of Political Science*, 43(4), 797-820.
- Bommes, M. (2003), The Shrinking Inclusive Capacity of the National Welfare State, pp. 43-67 in G. Brochmann (ed.), *Multicultural Challenge*. Bingley: Emerald Publishing.
- Bommes, M. & Geddes, A. (2000), *Immigration and Welfare: Challenging the Borders of the Welfare State*. Londen: Routledge.
- Bowles S. & Gintis H. (2000), Reciprocity, Self-Interest, and the Welfare State Nordic. *Journal of Political Economy*, 26, 33-53.
- De Koster, W., Achterberg, P. & Van der Waal, J. (2012), The New Right and the Welfare State: The Electoral Relevance of Welfare Chauvinism and Welfare Populism in the Netherlands. *International Political Science Review*, 34(1), 3-20.
- Derks, A. (2006), Populism and the Ambivalence of Egalitarianism. *World Political Science Review*, 2(3), 175-200.

- Derrida, J. (1998), *Over gastvrijheid*. Amsterdam: Boom.
- De Swaan, A. (1988), *In Care of the State. Health Care, Education and Welfare in Europe and the USA in the Modern Era*. Oxford: Polity Press.
- Esping-Andersen, G. (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Oxford: Polity Press.
- Ferrera, M. (2005). *The Boundaries of Welfare: European Integration and the New Spatial Politics of Social Solidarity*. Oxford: Oxford University Press.
- Flecker, J. (2002), The European Right and Working Life: From Ordinary Miseries to Political Disasters, pp. 211-228 in L. Panitch & C. Leys (eds.), *Socialist Register 2003. Fighting Identities: Race, Religion and Ethno-nationalism*. London: The Merlin Press.
- Galbraith, J.K. (1992), *The Culture of Contentment*. London: Penguin.
- Goffman, E. (1974), *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. London: Harper and Row.
- Horowitz, D. (2000), *Ethnic Groups in Conflict: With a New Preface*. Los Angeles: University of California Press.
- Kochuyt, T. & Abtis, K. (2012), Een politieke kruisgang: over populistische beeldvormingen en de aanmaak van een kiespubliek. *Sociologie*, 8(1), 91-113.
- Koning, E. (2011). *The Real and Perceived Economics of Immigration: Welfare Chauvinism and Immigrants' Use of Government Transfers in Twelve Countries*. Paper Presented at the 2011 Canadian Political Science Association, Waterloo, 16-18 May.
- Koopmans, R. (2010), Trade-Offs between Equality and Difference: Immigrant integration, Multiculturalism and the Welfare State in Cross-National Perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(1), 1-26.
- Kriesi, H., Grande, E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschieer, S. & Frey, T. (2006), Globalization and the Transformation of the National Political Space. *European Journal of Political Research*, 45, 921-956.
- Marshall, T. (1964), *Class, Citizenship and Social Development*. New York: Doubleday.
- Mau, S. (2003), *The Moral Economy of Welfare States*. Londen: Routledge
- Mewes, J. & Mau S. (2012), Welfare Chauvinism, Class, and Economic Uncertainty, pp. 119-157 in S. Svallfors (ed.), *Contested Welfare States. Welfare Attitudes in Europe and Beyond*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Offe, C. (1987), Democracy against the Welfare State? Structural Foundations of Neoconservative Political Opportunities. *Political Theory*, 15(4), 501-537.
- Okkerse L. & Termote A. (2004), *Hoe vreemd is vreemd op de arbeidsmarkt, over de allochtone arbeidskrachten in België*. NIS, Brussel: Statistische Studie 111.
- Rawls, J. (1999), *A Theory of Justice*. Boston: Harvard University Press.
- Reeskens, T. & van Oorschot, W. (2012), Disentangling the 'New Liberal Dilemma'. *International Journal of Comparative Sociology*, 53(2), 120-139.
- Roosens, E. (1998), *Eigen grond eerst? Primordiale autochtonie, dilemma van de multiculturele samenleving*. Leuven: Acco.
- Rosanvallon, P. (2000), *The New Social Question: Rethinking the Welfare State*. New Jersey: Princeton University Press.
- Rothstein, B. (1998), *Just Institutions Matter. The Moral and Political Logic of the Universal Welfare State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sayad, A. (1991), *L'immigration ou les paradoxes de l'altérité*. Brussel: De Boeck.

- Schinkel, W. (2010), The Virtualization of Citizenship. *Critical Sociology*, 36(2), 265-283.
- Shapiro, I. (2002), Why the Poor don't Soak the Rich. *Daedalus*, 131, 118-128.
- Soysal, Y. (1994), *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*. Chicago: Chicago University Press.
- Van der Waal, J., Achterberg, P., Houtman, D., De Koster, W. & Manevska, K. (2010), Some Are more Equal than Others: Economic Egalitarianism and Welfare Chauvinism in the Netherlands. *Journal of European Social Policy*, 20(4), 350-363.
- Van Oorschot, W. (2000), Who Should Get What, and Why? *Policy and Politics*, 28(1), 33-49.
- Van Oorschot, W. (2006), Making the Difference in Social Europe: Deservingness Perceptions among Citizens of European Welfare States. *Journal of European Social Policy*, 16(1), 23-42.
- Van Robaeys, B., Perrin, N., Vranken, J. & Martiniello, M. (2006), *Armoede bij personen van vreemde afkomst becijferd*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- Wimmer, A. (2002), *Nationalist Exclusion and Ethnic Conflict: Shadows of Modernity*. Cambridge: Cambridge University Press.